

Başvuru: 05.01.2018

Kabul: 13.04.2018

Atıf: Altınörs, S. Atakan. "Zihin-Beden Problemine Searle'ün Yaklaşımı". *Temaşa Felsefe Dergisi*, 9 (2018), 39-59.

Zihin-Beden Problemine Searle'ün Yaklaşımı

S. Atakan Altınörs¹

Öz

Bu makalemizin amacı, Searle'ün zihin-beden problemine yaklaşımının özgünlüğünün değerlendirilmesidir. Searle söz konusu probleme yönelik yaklaşımını, felsefede yaygın olan iki görüşün eleştirisinden hareketle geliştirir: Materyalizm ve düalizm. Ona göre, evrende biri zihin diğeri madde olmak üzere iki tözün mevcudiyetini savunan düalizm kadar, zihinsel nitelikleri fiziksel niteliklere indirgeyen versiyonu içinde materyalizm de hatalıdır. Bu itibarla da Searle'ün yaklaşımı, materyalizm-düalizm ikileminden kaçınan, ama bununla birlikte iki düşünme yolunun da haklı yönlerini sentezleyen bir özgünlük sergiler. Ona göre, indirgemeci ya da eleyici versiyonları dışında materyalizm, bilince ve çeşitli zihinsel durumlara beyindeki süreçlerin neden olduğunu kabul etmesi bakımından haklıdır. Düalizm ise, iki ayrı töz varsayımının hatasına rağmen, zihinsel olanın indirgenemezliğine yaptığı vurgu bakımından haklıdır. Searle beyindeki süreçlerin zihinsel durumlara neden olmasındaki "nedensellik" türü yanında, zihinsel durumların nesnelere yöneltilmesine neden olan ikinci bir "nedensellik" türünü açığa çıkarır: Yönelimsel nedensellik. Özetlediğimiz bu çerçevede içinde, Searle'ün zihin-beden problemine, fizikalizmin indirgemeci ve eleyici olmayan bir versiyonunu ortaya koymak suretiyle çözüm aradığını gösterdik.

Anahtar Kelimeler: Zihin felsefesi, Searle, zihin-beden problemi, düalizm, materyalizm, indirgemeci olmayan fizikalizm, belirimcilik, biyolojik doğalcılık.

¹ (Doç.Dr.) Galatasaray Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi.
aaltinors@gsu.edu.tr

Searle's Approach to Body-Mind Problem

Abstract²

The aim of this article was to evaluate the originality of Searle's approach to the body-mind problem. Searle bases his approach on the critique of two common positions in philosophy: Materialism and dualism. To Searle's prospect, a reductionist version of materialism, which subjugates mental properties to physical ones, is as mistaken as the dualism that supports the existence of two substances in the universe, namely mind and matter. In this sense, avoiding the materialism-dualism dilemma but synthesizing the justifiable aspects of both ways of thinking, Searle's approach proves a certain originality. Its reductionist or eliminative versions put aside, the materialist position seems right to him in acknowledging cerebral processes as cause of conscience and mental states. Dualism, on the other hand, can be justified in its emphasis on the irreducibility of what is mental, despite its unfounded presumption of two distinct substances. In addition to the type of "causality" where the processes in the brain provoke mental states, Searle reveals a second type of "causality" which makes mental states lean towards objects: The intentional causality. This is the framework in which we have summarized a non-reductionist and non-eliminative version of physicalism that Searle offers as a solution the body-mind problem.

Keywords: Philosophy of mind, Searle, body-mind problem, dualism, materialism, non-reductionist physicalism, emergentism, biological naturalism.

² İngilizce özeti okuyup gerekli düzeltmeleri büyük bir titizlikle yaparak son şeklini veren değerli meslektaşım ve mesai arkadaşım İhsan Batur'a teşekkür borçluyum.

Giriş

Bu makalemizde Searle'ün İngilizcede *body-mind problem* diye ifade edilen, zihin felsefesindeki temel bir meseleye yaklaşımının özgünlüğünü inceleyeceğiz. Searle orijinal adı *Minds, Brains and Science* olan kitabında konuya dair kendi görüşünü açıklamaya, zihin-beden problemine klasik yaklaşımların sanki mecburî yolları gibi şunları izlediği tespitiyle başlar: Ya monizm ya düalizm. Bunları açarsak: İlk yol, maddî tözün bütünüyle reddine dayanan Berkeley'vârî bir idealist monizm olabileceği gibi, dünyanın fiziksel özelliklerini aşan “bilinç” diye bir şeyin mevcudiyetini inkâr eden materyalist monizm de olabilir: “Monistseniz ya materyalist ya idealist olabilirdiniz.”³ İkinci yol ise, Kartezyen bir tutumla zihin ve fiziksel dünya ile onun bir parçası olarak beden (ve bedenin bir organı olarak beyin) şeklinde iki ayrı töz varsayımından hareket eder. Neticede, zihin-beden problemine yaklaşırken sanki iki yoldan birini seçmek, kendini bize dayatır gibi gelir: “[...] zihinsel olanın indirgenemezliğinde ısrar eden düalizmle, zihnin, salt bir fiziksel mevcudiyeti olduğu düşüncesi lehine indirgenebilir ve dolayısıyla bertaraf edilebilir olması gerektiği konusunda ısrar eden materyalizm arasında tercihte bulunmamız gerektiği söylenir.”⁴ Searle'ün zihin-beden problemine yaklaşımının özgünlüğü işte tam da bu klasik karşıt yollara itirazında yatar. Yerleşik bir hatayla birbirinin mecburî alternatif güzergâhları sanılan bu çatallardan farklı bir yol izlemesinde yatar: “Bence bu problemi çözenin doğru yolu, her iki alternatifi de reddetmektir.”⁵ Öyleyse, Searle'ün özgün yolunu haritalamaya geçmeden önce, materyalizme ve düalizme itirazlarını alt başlıklar hâlinde inceleyelim.

1. Materyalizme İtirazı

Searle'ün materyalizme yönelttiği eleştiriyi incelemeye geçmeden önce, zihin-beden problemi bağlamında materyalizmin genel karakterini, Revonsuo'nun dilimize *Bilinç* başlığıyla çevrilen kitabının kılavuzluğunda gözden geçirelim ve “indirgemeci” [*reductionist*], “eleyici” [*eliminative*] ve “belirimci” [*emergent*] türlerinin nüanslarını ortaya koyalım. Fizikalizm diye de adlandırılan materyalizm, Revonsuo'nun da kaydettiği gibi⁶ doğabilimlerine ve dünyanın modern bilimsel kavranılışına sıkı sıkıya bağlıdır. Bu bakımdan da materyalizm, gerek inorganik gerekse organik hâliyle maddenin yapısı hakkında fizik, kimya, biyoloji bilimlerindeki teo-

³ John R. Searle, *Akıllar, Beyinler ve Bilim*, çev. Kemal Bek (İstanbul: Say Yay., 2005), 16-17.

⁴ John R. Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, çev. Alaattin Tural (İstanbul: Litera Yay., 2006), 60.

⁵ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 61.

⁶ Antti Revonsuo, *Bilinç*, çev. Selim Değirmenci (İstanbul: Küre yay., 2017), 54.

rilerin azimli bir takipçisidir. Üstelik de bu bilimlerin dünya hakkında söylenebileceklerin limitini de çizdiğini kabul etmesi bakımından, bilinci açıklarken bir “ruh” faraziyesini, “ilâhî müdahale”yi veya deneysel bilimlere aşan benzeri herhangi bir faraziyeyi dışlar⁷. Sırtını yasladığı doğa bilimlerinden aldığı gücü yanında, materyalizmin önünde aşması gereken bir zorluk da bulunmaktadır: Bilinç. Yani, materyalist bilimsel görüşle tutarlı bir şekilde bilinç olgusunu açıklamak. Revonsuo materyalizmin bilinç hakkında öne sürdüğü üç açıklama türünü şöyle tasnif eder: [1] Eleyici materyalizm: Bilinç hakkında yanılığın içindeyiz, yani öyle bir şey aslında yok; bilinç, karışık gündelik düşüncenin ve dilin yarattığı bir yanılsamadan ibarettir. Bu görüşe mensup düşünürlere Churchland örnek verilebilir. [2] İndirgemeci materyalizm: Bilinç vardır, ama tamamen fiziksel bir şeydir, beyindeki nörofizyolojik süreçlerden başka bir şey değildir. Revonsuo bu görüşü benimseyen günümüz düşünürlerine Jaegwon Kim’i örnek verir⁸. [3] Belirimci materyalizm: Öznel bilinç gibi tamamen yeni türde veya üst düzeyde fiziksel fenomenler, beyindeki nörofizyolojik süreçler gibi sıradan alt düzey fiziksel fenomenlerin karmaşık organizasyonundan beliverir⁹. Revonsuo belirimci materyalizmin günümüzdeki savunucularına örnek olarak Searle’ü verir¹⁰. Zihin-beden problemi bakımından materyalizme ilişkin bu ön hazırlığımızın ardından, Searle’ün itirazını incelemeye geçelim.

Searle materyalizmin tezini “dünya tamamıyla maddî ya da fiziksel şeylerden oluşmuştur” cümlesiyle özetler¹¹. Ona göre materyalistlerin zihin-beden problemindeki temel hatası, bilincin indirgenemezliğini, deyim yerindeyse el çabukluğuyla örtbas etmeleridir¹². Searle, materyalistlerin sözü dönüp dolaştırdıktan sonra, tipik bir biçimde bilincin mevcudiyetini inkâr etmeye bağladığını kaydeder. Fakat bu esnada da açık açık “bilinç yoktur, ne insan bilinci ne hayvan bilinci mevcuttur” demekten kaçınarak bunun yerine, bilinci niteliksel ve öznel durumlara değil, bir üçüncü şahıs fenomenine işaret edecek şekilde yeniden tanımlarlar¹³. Searle böylece de bilincin, ya bedenin davranışına ya beynin hesaplamalı durumlarına, bilgi oluşturma sürecine yahut da fiziksel bir sistemin işlevsel durumlarına indirgendiği tespitinde bulunur¹⁴.

⁷ Revonsuo, *Bilinç*, 54.

⁸ Revonsuo, *Bilinç*, 61.

⁹ Revonsuo, *Bilinç*, 54-55.

¹⁰ Revonsuo, *Bilinç*, 68.

¹¹ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 60.

¹² Aynı yer.

¹³ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 61.

¹⁴ Aynı yer.

Searle zihin-beden problemi bağlamında yaygın olduğunu belirttiği¹⁵ materyalizm taraftarı olan -sadece bir fikir vermesi bakımından seçtiği- altı görüşü şöyle sıralar: [1] Eleyici materyalizm [*eliminative materialism*]: Searle'ün materyalizmin en aşırı versiyonu olarak değerlendirdiği bu görüş, zannedildiğinin aksine, gerçekte inançlar, istekler, umutlar, korkular, vb. zihinsel durumların var olmadığı fikrine dayanır¹⁶. Searle bu görüşün ilk versiyonlarının Feyerabend ve Rorty tarafından oluşturulduğunu ekler. [2] Popüler psikolojinin yanlışlığı iddiası: Searle genellikle eleyici materyalizmi desteklemek için kullanıldığını belirttiği bu görüşün temsilcileri arasında Churchland'i anar¹⁷. Searle popüler psikolojinin içerdiği ve Churchland gibi isimlerin yanlışlığını iddia ettiği kabullere şunları örnek verir: “İnsanlar bazen su içerler, çünkü susarlar”, “insanlar bazen bir şeyler yaparlar, çünkü bir şeyler yapmak isterler”, “insanlar bazen acı çekerler ve bunlar genellikle nâhoş şeylerdir”¹⁸. Revonsuo'nun da dikkat çektiği gibi¹⁹ gündelik dilde betimlenen bu gibi zihinsel durumlar, popüler psikolojinin yanlışlığını savunanlar nezdinde de gerçek olduğu hâlde, bizim öznel bakış açımızdan göründükleri gibi değildir. Onlara göre, bilâkis, bu durumlar tamamen nöral durumlardır ve nörobilimlerin gelecekte keşfedeceği belirli türde bir nöral etkinliğe tekabül eder veya onunla özdeştir²⁰. [3] İşlevselcilik: Zihinsel olduğu söylenen durumlarda, aslında özel olarak “zihinsel” diye nitelenebilecek hiçbir şey bulunmadığını savunan görüştür²¹. Zihinsel durumlar bütünüyle birbirleri arasındaki nedensellik ilişkisinden ve bir parçası oldukları sistemin girdi-çıkıtları arasındaki nedensellik ilişkilerinden oluşur. [4] Güçlü yapay zekâ: Bilgisayarın sadece uygun girdi ve çıkıtları haiz uygun bir programın işleyi-

¹⁵ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 56.

¹⁶ John R. Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, çev. Muhittin Macit (İstanbul: Litera yay., 2014), 21.

¹⁷ Revonsuo ise Searle'den farklı bir şekilde, Paul ve Patricia Churchland'in görüşünü, şöyle tanımladığı eleyici materyalizmin bir örneği olarak değerlendirmiştir: “Eleyici materyalizmin iddiası, deneysel bilimdeki popüler psikoloji teorisinin, popüler biyoloji ve popüler fiziğin gittiği yerle aynı yere, yani çöp kutusuna gideceğidir [...] Deneysel bilimler, özellikle de bilişsel nörobilim ilerleme kaydettikçe veya yeni ve daha iyi beyin görüntüleme cihazları kullanılabilir hâle geldikçe, bilinçli bir iç yaşamın varlığına dair sahip olduğumuz naif düşüncelere karşılık gelecek hiçbir şeyi beyinde bulamayacağız”. Aynı yazar materyalizmin indirgemeci ve eleyici versiyonlarının sık sık birbirine karıştırılmasının da, aralarındaki şu benzerlikten kaynaklandığını açıklar: “Gerçekte var olan şeyin, beyin ve onda meydana gelen nöral faaliyetler olduğunu savunmaları”. İki versiyonu arasındaki farkı ise şöyle belirtir: “Eleyici maddecilik, dünyada bilince karşılık gelecek hiçbir gerçek fenomen düzeyi olmadığını esas alır”. İndirgemeci materyalizm ise, bilincin varlığından şüphe duymaz, ama, bilince bağlı fenomenleri salt psikoloji terimleriyle düşünmenin ve açıklamaya çalışmanın bir yanılgı olduğunu savunur. Aksine, nörobilimlerin ilerlemesiyle, bunlar hiçbir psikolojik özellik taşımayan belirli nöral fenomen tiplerine dönüşecektir. Ayrıntılar için bkz. Revonsuo, *Bilinç*, 57-64.

¹⁸ Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, 21.

¹⁹ Revonsuo, *Bilinç*, 62.

²⁰ Aynı yer.

²¹ Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, 22.

şiyile, düşüncelere, duygulara ve anlamlandırmaya sahip olabileceğini savunan görüşür²². Böylece de zihnin, beyne yerleştirilmiş bir bilgisayar programından ibaret olduğunu iddia eder²³. Searle'ün Dennett tarafından savunulan bu görüşe itirazını aşağıda inceleyeceğiz. [5] İnanç, istek, korku, umut, vb. zihne ilişkin kelime dağarcığımızın, içsel, öznel ve psikolojik bir fiilî fenomen kabul edilemeyeceği görüşü²⁴. Searle bu görüşün en ünlü savunucusu olarak Dennett'i gösterir. [6] Bilinci üstü kapalı reddeden görüş: Searle'ün, açık açık pek savunulmasa da söylediklerinin aslında bilinci reddetmek ile aynı kapıya çıktığını düşündüğü ve birçok yazarda rastladığını ifade ettiği görüşür²⁵. Bu görüşü açıkça serdedenlere George Rey'i örnek veren Searle, Dennett'in da bilincin mevcudiyetini kabul eder görünürken aslında söylediklerinden bilincin inkârı sonucu çıktığını öne sürer²⁶. Bu görüşlerin ortak noktası ona göre, zihinsel hayatımızın zihinsel niteliğine düşman olmalarıdır²⁷. Searle bu görüşlerin şu veya bu şekilde, inançlar, arzular ve yönelimler gibi sıradan zihinsel fenomenlerin değerini düşürmeye çalıştığı ve bilinç ile öznellik gibi genel zihinsel özelliklerin mevcudiyetine gölge düşürmeye yönelik oldukları eleştirisinde bulunur. Muhtelif versiyonlarının hepsinde materyalizmin nihai sonucu, Searle'ün nezdinde, meseleyi çözmekten çok onu âdeta "halının altına süpürmek" ile aynı kapıya çıkar:

"Materyalizmin mevcut durumu şudur: Dünya tamamıyla maddî ya da fiziksel şeylerden oluşturulmuştur. Materyalistlerin genellikle yaptığı şekilde durumu çözmeye çalışırsanız, bunun içerdiği şey, indirgenemez bir biçimde zihinsel bir şey olarak bilincin var olmadığıdır. Bilinç, bedenin davranışına, beynin hesaplamalı durumlarına, bilgi oluşturma sürecine ya da fiziksel bir sistemin işlevsel durumlarına indirgenir."²⁸

Searle bu eleştirisinin devamında, söz konusu meseleye yaklaşımında "tipik bir materyalist" diye nitelendirdiği Dennett'in adını anar. Bu bakımdan, materyalist yaklaşımı örneklemek üzere Dennett'in görüşünü gözden geçirmek yararlı olacaktır.

²² Aynı yer.

²³ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 57.

²⁴ Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, 23.

²⁵ Aynı yer.

²⁶ Bu tespitinde Searle'ün yalnız olmadığını da ekleyelim: Dennett'in ünlü eseri *Consciousness Explained* [açıklanan bilinç] başlığını taşır, ama Revonsuo Dennett'in bu eserini okuyan birçok kimsenin, kitabın aslında *Consciousness Explained Away* [örtbas edilen bilinç] başlığı taşımaya daha uygun olduğu hissine kapıldığını kaydeder. Bkz. Revonsuo, *Bilinç*, 274.

²⁷ Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, 21.

²⁸ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 61.

Dilimize *Bilinç Açıklanıyor* başlığıyla çevrilmiş eserinde Dennett, bilinç olgusunu, “Kartezyen tiyatro diktatörlüğü”²⁹, “Kartezyen tiyatro miti”³⁰ diyerek eleştirdiği düalizm karşıtı bir perspektiften ele alır. Dennett düalizmin zihni beyinden ayırdığını ve onun sıradan bir maddeden değil de özel bir tözden meydana geldiğini savunduğunu belirtmesinin ardından, düalizmin materyalizm karşısında son dönemlerde müdafaaya çekildiğini ileri sürer³¹. Ona göre, “hâkim bilgelik” materyalizmdir: “Yalnızca tek çeşit töz vardır; o da, fiziğin, kimyanın ve psikolojinin fiziksel tözü olan maddedir. Zihin de bir şekilde fiziksel bir olgu olmanın ötesinde bir şey değildir. Kısaca, zihin beyindir.”³² Kitabının amacının, düalizmin hatasına kapılmadan bilinci açıklamak olduğunu dile getiren Dennett’in, düalizmi son derece itibarsız görmesinin³³ sebebini ortaya koyalım. Felsefe tarihinde Descartes tarafından savunulmuş olduğu hâliyle düalizm, Dennett’in dikkat çektiği bir noktada açıklayıcılık gücünü kaybetmektedir. Bu, Descartes’ın da bizzat farkında olduğu ve “pineal bez” kanalıyla etkileştiğini söyleyerek çözmeyi denediği iki apayrı töz varsayımıdır:

“Zihin ve beden iki ayrı şey, iki ayrı töz olsa dahi, birbirlerini etkilemek zorundadır. Bedensel duyu organları, beyin aracılığıyla, zihni haberdar etmek zorundadır, birtakım düşünceleri, verileri ve algıları ona göndermek, ona sunmak zorundadır. Ardından, düşünceyle ilgili şeylere sahip zihin de, bedeni uygun olan davranışa (konuşma da dâhil olmak üzere) yönlendirmelidir.”³⁴

Peki, etkileşimci düalizmin açıklayamadığı husus nedir? Düalizmin “farz ettiği” etkileşimde, zihnin beyne nasıl kumanda ettiği hususunda tatminkâr bir argüman yoktur:

“[...] zihinden beyne dönen emir sinyallerine yoğunlaşalım. Bunlar varsayım gereği, fiziksel değildir; ışık dalgaları, ses dalgaları, kozmik ışınlar veya atom altı parçacıkların akışı da değildir. [“Ruhsal/gayricismanî töz” tanımı icabı³⁵] Hiçbir fiziksel veya kütleli enerji onlarla ilişkilendirilemez. [...] O hâlde, bu enerji [zihnin beyne kumanda sinyallerinin sarf etmesi gereken enerji] nereden gelmektedir?”³⁶

²⁹ Daniel Dennett, *Bilinç Açıklanıyor*, çev. Sibel Kibar (İstanbul: Alfa Yay., 2017), 202.

³⁰ Dennett, *Bilinç Açıklanıyor*, 464.

³¹ Dennett, *Bilinç Açıklanıyor*, 45.

³² Dennett, *Bilinç Açıklanıyor*, 46.

³³ Aynı yer.

³⁴ Aynı yer.

³⁵ Ekleme bana ait.

³⁶ Dennett, *Bilinç Açıklanıyor*, 47.

Böylece Dennett, düalist etkileşimci yaklaşımın, fiziğin en temel ilkesi olan enerjinin korunumu ilkesini açıkça ihlâl etme “ölümcül kusuru”nu ortaya koyar³⁷.

Dennett insan bilinci olgusunu, sanal bir makinenin işleyişi üzerinden, bir nevi beyin faaliyetlerini biçimlendiren, evrimleşmiş ve hâlâ evrimleşen bir bilgisayar programına³⁸ benzeterek açıklar. Ona göre tek ve kesin bir bilinç akışı yoktur, çünkü hepsinin, merkezî bir anlamlandırıcının dikkatine sunulmak üzere bir araya geldiği merkezî bir karargâh veya Kartezyen tiyatro mevcut değildir³⁹. Dennett’in “Kartezyen tiyatro” ile, gündelik deneyimden kaynaklanan bir “vehmi” kastettiği anlaşılmaktadır. Dennett, nerde bilinçli bir zihin varsa, orada bir bakış açısı olduğunu varsaydığımızı hatırlatır⁴⁰. Böylece de, bilinçli bir zihni, mevcut bütün bilginin sınırlı bir alt kümesini gören bir gözlemci gibi tasavvur ederiz. Oysa Dennett’a göre nörofizyolojideki bulgular ışığında bakıldığında, beyinde bütün bilginin içerisine aktığı tek bir nokta ya da özel bir merkez bulunmadığı gibi, bilinç de bütün algıların, deneyimlerin mitik özneye, yani Kartezyen tiyatronun izleyicisi olan beyindeki minik kişiye, *homunculus*’a sunulduğu mitik bir yer de değildir⁴¹. Konumuz doğrudan bu olmadığından, sözü lüzumsuz uzatmamak için, Dennett’in eserinde bilinç hakkında “çoklu taslaklar modeli” adını verdiği oldukça ayrıntılı bir izah sunduğunu belirterek ve onun meseleye yaklaşımıyla bir tür işlevselci olarak değerlendirildiğini⁴² ekleyerek ona Searle tarafından yöneltilen itiraza geçelim.

Searle tipik bir materyalist diye nitelendirdiği Dennett’in “bilinç nedir?” sorusuna verdiği “beyinde işlemekte olan bir bilgisayar programı şebekesidir” cevabını işe yaramaz bulur⁴³. Zira -Dennett’in iddiasının⁴⁴ aksine- Searle’e göre bilinç, içsel, öznel bir birinci şahıs fenomenidir. Searle beyni bir bilgisayardan, akli da bir bilgisayar programından ibaret görme tutumunun, felsefede, psikolojide ve yapay zekâ konusunda baskın görüş olduğunu belirterek bunu “güçlü yapay zekâ” iddiası diye

³⁷ Aynı yer.

³⁸ Dennett, *Bilinç Açıklanıyor*, 503.

³⁹ Dennett, *Bilinç Açıklanıyor*, 295-296.

⁴⁰ Dennett, *Bilinç Açıklanıyor*, 126.

⁴¹ Revonsuo, *Bilinç*, 272.

⁴² Revonsuo, *Bilinç*, 273.

⁴³ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 61.

⁴⁴ Gödelek’in de belirttiği gibi Dennett “heterofenomenoloji” adını verdiği bir yöntemle, bilinci, ayrıcalıklı erişim, yani birinci şahıs bilgisiyle değil, aksine üçüncü şahıs bilgisiyle erişilen bir şey olarak açıklamayı dener. Bkz. Kâmuran Gödelek, *Zihin Felsefesi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay., 2011), 164. Dennett’in bilinç hakkında çalışırken kullanılması gereken yöntem olduğunu savunduğu heterofenomenoloji, kişinin kendi bilinçli deneyimlerini içebakışla gözlemlemesine dayalı “otofenomenoloji”nin zittidir. Bkz. Revonsuo, *Bilinç*, 272.

adlandırır⁴⁵. Dennett'in yukarıda gözden geçirdiğimiz iddiasındaki gibi zihnin bir bilgisayar programı olduğunu kabul eden teorinin -kendi kullandığı ifadeyle- "tabutuna son çiviye çakmak"⁴⁶ Searle'ün hedeflerinden biri olmuştur. Searle'ün bu hedefi doğrultusunda geliştirdiği bir düşünce deneyi vardır: Çince odası deneyi. Searle okurlarını, bir grup bilgisayar programcısının bir bilgisayarın Çince anlamasını ve anında çeviri yapması sağlayacak bir program yazdığını kurgulamaya davet eder⁴⁷. Bilgisayara Çince bir soru sorulduğunda, o soruyu belleğindeki ya da veritabanındaki bilgiyle karşılaştıracak ve en uygun Çince cevabı verecek olsun. Bu durumda, bilgisayarın Çince anladığını, Çinliler'in Çince anladığı kadar kusursuz olarak anladığı söylenebilir mi?⁴⁸ Çince odası deneyini Searle şöyle açıklar:

"Bir odada kilitli olduğunuzu düşünün; odada, üzerlerinde Çince tabelalar bulunan sepetler olsun. Tek kelime Çince anlamadığınızı hayâl edin. Ama elinizde, Çince tabelaları İngilizce olarak açıklayan bir kural kitabı bulunsun. Kurallar Çince'yi tamamen biçimsel olarak, yani sözdizimlerine uygun olarak açıklar, anlamlarına göre değil... Kural şunu söyleyebilir: "Bir numaralı sepetten filanca tabelayı al ve iki numaralı sepetten aldığın falanca tabelanın yanına koy". Şimdi odaya başka Çince simgelerin de getirildiğini ve size Çince simgelerin odanın dışına çıkarmak için, başka kurallar da verildiğini farz edin. Odaya getirilen ve sizin tarafınızdan bilinmeyen simgelerin oda dışındakilerce "soru" diye; sizin odanın dışına çıkarmanız istenen simgelerinse "soruların cevabı" diye adlandırıldığını düşünün. Dahası, bu programı yazarlar da, bu simgeleri işleten siz de çok ustasınız; verdiğiniz cevaplar, anadili Çince olan birininki kadar kusursuz. Siz kilitli odanın içinde kendi simgelerinizi karıştırıyorsunuz ve gelen Çince simgelere cevaben en uygun Çince simgeleri dışarı veriyorsunuz."⁴⁹

Searle'ün Çince odası deneyinde, odanın bilgisayarın donanımsal yapısını (*hardware*'ini), içindeki tabela girdi-çıkıtkı akışını düzenleyen kuralların da bilgisayara yüklenmiş programı (*software*'ini) temsil ettiğini anlıyoruz. Searle deneyinden şu sonuçları çıkarır: Biçimsel bir bilgisayar programını işletirken, dışta bulunan bir gözlemcinin bakış açısından odanın içindeki kişi, sanki Çince anlayan biriymiş gibi görünür. Ama aslında tek kelime bile Çince anlamaz. Searle'ün bundan analogi yoluyla çıkarımı, doğal olarak bir bilgisayarın da Çince anlamasının imkân dâhilinde bulunmadığıdır.⁵⁰ Peki neden? Çünkü bilgisayarın, Çince odasındaki kişi ile karşı-

⁴⁵ Searle, *Akıllar, Beyinler ve Bilim*, 35.

⁴⁶ Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, 9.

⁴⁷ Searle, *Akıllar, Beyinler ve Bilim*, 39.

⁴⁸ Searle, *Akıllar, Beyinler ve Bilim*, 40.

⁴⁹ Aynı yer.

⁵⁰ Aynı yer.

laştırıldığında hiçbir fazlası yoktur. Tıpkı Çince odasında söz konusu olduğu gibi, bilgisayarda da açıklanmamış Çince simgeleri işleten sırf biçimsel bir program vardır. Yani bilgisayar programının sentaktik yorum kabiliyeti olsa da semantik yorum kabiliyeti yoktur:

“Bir dili anlamak demek, birtakım biçimsel simgeleri bilmek demek değildir, zihin durumlarına sahip olmak demektir. Bu da yorum yapabilmek ya da ilgili simgeleri anlamlandırabilmek demektir. [...] Nümerik bir bilgisayarın, biçimsel simgeler dışında bir özelliği yoktur; çünkü bilgisayarın çalıştırılması, [...] işletilen programların yeteneğiyle açıklanabilir. Bu programlar ise tamamen biçimsel olarak belirlenmiştir, hiçbir anlam içerikleri yoktur.”⁵¹

Searle aynı eserinde Çince odası deneyine yönelik olarak geliştirilmiş ve güçlü yapay zekâ iddiasını kurtarmaya yönelik argümanları da tek tek inceler, fakat makalemizde cevap aradığımız şey, o detaylara girmemizi gerektirmiyor. Yalnızca şunu eklemekle yetinelim: Searle’e karşı öne sürülmüş olan ve güçlü yapay zekâ iddiasını kurtarmaya yönelik argümanların hepsinde gördüğü ortak hata, bilgisayarın semantik kapasiteden, anlamlandırma becerisinden yoksun olduğunu göz ardı etmeleridir⁵². Searle, anlamlandırmanın ancak bilinçli zihne has bir özellik olduğu hususunda ısrarlıdır.

Böylece Searle, Dennett’in güçlü yapay zekâ iddiasında karşımıza çıktığı hâliyle, materyalizmin indirgeyici ya da eleyici versiyonuna karşıdır. Zira ona göre materyalizmin bu tür versiyonlarının doğurduğu sonuç, zihinsel niteliklerin indirgenemezliğini ve bilinci inkâr etmekle aynı kapıya çıkmaktadır.

2. Düalizme İtirazı

İlk alt başlığımızda materyalizm için izlediğimiz yola paralel bir şekilde, Searle’ün düalizme itirazına geçmeden önce düalizmin genel bir tarifıyla başlayalım. Adıyla müsemma düalizm, evrende birbirinden radikal bir şekilde farklı iki tözün bulunduğu fikrine dayanır: Bir yanda maddî, fiziksel töz ve diğer yandaysa zihinsel töz mevcuttur. Revonsuo’nun da işaret ettiği gibi⁵³, bu, düalist görüşlerin cezpedici yönüdür; zira düalist görüşler hem bütün doğa bilimlerinin verilerini benimseyerek fiziksel dünyaya hem de fiziksel gerçekliğin ötesinde kendi başına mevcudiyet taşıdığını savundukları öznel iç dünyamıza gereken itibarı verir. Felsefe tarihinde

⁵¹ Searle, *Akıllar, Beyinler ve Bilim*, 41.

⁵² Searle, *Akıllar, Beyinler ve Bilim*, 42.

⁵³ Revonsuo, *Bilinç*, 37.

düalizmi savunanlar arasında, zihin ile madde arasında nedensel bir etkileşim olduğunu savunmuş Descartes gibi filozoflara rastlandığı gibi bu etkileşimi Tanrı'ya havale eden Malebranche gibi “vesileci” [*occasionaliste*] filozoflara veya aslında bizim vehmettiğimiz bir şey olarak etkileşim değil, aslında bir psiko-fiziksel paralellik bulunduğunu savunan Leibniz gibi isimler de vardır. Bu değişik versiyonları içinde düalizm, materyalizmin rakip tezi olarak felsefe tarihinde çok sayıda taraftar bulmuştur.

Fakat, Revonsuo'nun da dikkat çektiği gibi⁵⁴, düalist görüşlerin ciddi zaafı da vardır: Gayri maddî, fiziksel olmayan bir “ruh” varsayımı, tam olarak ne tür bir şey olduğunu ve fiziksel uzayın neresinde yer aldığını izahta zorlanırlar. Bize sadece onun ne olmadığını söylerler: Fiziksel olmayandır. Peki, gayri maddî olan bu şey nedir? Şayet bilincimiz bu tür bir tözden kaynaklanıyorsa, düalistlerden, onun ne olduğunu ve nerede bulunduğunu açıklayabilecek ve teste tâbi tutulabilecek bir teori talep etme hakkımız vardır. İşte bu sebeplerle, Revonsuo, düalistlerin bilincin yapısı ontolojik meselesine açıklık getiremediğini söyler⁵⁵ ve ekler: “Daha da kötüsü, fiziksel [olan] ve zihinsel [olan] arasındaki ilişki sorununu çözmeye çalışırken de zorlanırlar: Fiziksel olmayan ruh-nesne, fiziksel dünya ile, özellikle de bedenlerimiz ve beyinlerimiz ile nasıl ilişki kurar?”⁵⁶. Düalizme yöneltmesi ve cevap istenmesi gereken bu gibi sorular ve itirazlar, Searle'ün eserlerinde de karşımıza çıkmaktadır.

Searle düalizmin de materyalizm kadar yaygın bir görüş olduğunu kaydeder⁵⁷. Materyalizm karşında düalizmin taraftar bulmasının sebebi ise en temelde, “sağduyu” ile bağdaşan bir anlayışa benzemesidir⁵⁸. Düalizmin genel olarak toplumda en yaygın olan zihin anlayışı olduğuna dikkat çeken bir başka düşünür, Churchland, bu anlayışın dünyada rağbet gören dinlerde derinlemesine kök salmış olduğunu ve Batı tarihinin büyük kısmında egemen görüş olduğunu ifade eder⁵⁹. Searle, Descartes'ın da söylediği gibi, hepimizin kendi bilinçli deneyimlerimizin olduğunu ve üstelik de bunların bizi çevreleyen maddî dünyadan farklılık arz ettiğini kolaylıkla görebildiğimizi belirtir:

“Bir yanda, her birimizin içsel düşünceleri, duyguları, ağrıları, gıdıklanmaları, kaşınmaları, görsel algıları vardır; diğer yandaysa üç boyutlu nesnelere oluşan bir dünya,

⁵⁴ Aynı yer.

⁵⁵ Aynı yer.

⁵⁶ Aynı yer.

⁵⁷ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 56.

⁵⁸ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 58.

⁵⁹ Paul M. Churchland, *Madde ve Bilinç*, çev. Berkay Ersöz (İstanbul: Alfa Yay., 2012), 12.

yani masaların, sandalyelerin, ağaçların, dağların, vs.'nin dünyası vardır. Üstelik de, bedenlerimiz hariç bilinçli kendiliklerimizin aslında bir hiç olduğunu düşünmek, deşet vericidir. Kendi içimizde ölümü düşünüp cesaretle kabulleneceğimiz durumda bile, sevdiklerimizin ebediyen yok olacaklarını kabullenmek çok zordur. Onların da tıpkı bazı maddî nesnelere gibi bozularak yok olacağını düşünmek korkunç bir histir.”⁶⁰

Neticede, Searle düalizmin sadece bizim deneyimlerimizin açık yorumlarıyla bağdaşmakla kalmayıp aynı zamanda hayatta kalmak için sahip olduğumuz çok derin bir dürtüyü de tatmin ettiğini kaydeder⁶¹.

Zihin-beden problemi bağlamında düalist görüşün ayırt edici vasfı, bilinci maddî ya da fiziksel gerçeklikten farklı, gizemli bir fenomen olarak değerlendirmesidir⁶². Searle problem bağlamında düalizmin şu iki tezahüründen bahseder: [1] Töz/cevher düalizmi. [2] Nitelik düalizmi. Töz düalizmi, antik çağlara kadar geriye uzanmakla birlikte en ünlü müdafaasına Descartes'ta rastlanır ve bu sebeple de “Kartezyen düalizm” adıyla anılagelir⁶³. Töz düalizmi, evrende biri maddî nesnelere, diğeriye gayri maddî zihinler olmak üzere birbirinden radikal biçimde farklı iki varlık türü bulunduğunu esas alır⁶⁴. Dolayısıyla da mesele, birbiriyle farklı ontik vasa sahip bu iki şey arasında nasıl olup da etkileşim olduğunu izah etmek gibi içinden çıkılmaz bir hâl alır töz düalizminde⁶⁵. Searle töz düalizminin bu çıkmasına şöyle dikkat çeker:

“Descartes'tan beri, zihin-beden sorunu şu biçime dönüşmüştür: Bütünüyle farklı iki şey arasındaki ilişkileri nasıl açıklayabiliriz? Bir yandan, düşüncelerimiz ve duygularımız gibi zihinsel şeyler vardır; biz onların öznel, bilinçli ve gayri maddî şeyler oldu-

⁶⁰ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 59.

⁶¹ Aynı yer.

⁶² Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 55.

⁶³ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 56.

⁶⁴ Aynı yer.

⁶⁵ Töz düalizminin geçersizliğine dair güçlü bir argümana Churchland'te de rastlanır. Churchland töz düalistinin maddî olmayan zihne mahsus “eşsiz” zihinsel yetenekler ile beyin aracılığıyla yetenekleri arasında keskin bir ayrım teşebbüsünü, töz düalizminin kesin bir çürütülmesi olmaya aday bir argümana, bütün zihinsel fenomenlerin “nöral bağımlılığı” argümanına imkân verdiğini şöyle açıklar: “Akıl yürütme, duyu ve bilincin içinde gerçekleştiği bağımsız bir varlık gerçekten mevcutsa ve bu varlık beyne yalnızca duyusal deneyimleri almak ve istemli edimleri yaptırmak amacıyla tamamen bağımlıysa, o zaman aklın, duygunun ve bilincin, [...] beynin zarar görmesinin yol açtığı patolojilere dayanıklı olması beklenirdi; ama gerçekte tam tersi doğrudur. Alkol, uyuşturucular veya sinir dokusunun senil dejenerasyonu, akılcı düşünme yeteneğini zayıflatır, sakatlar ve hatta yok eder. Psikiyatri, beyne ulaşmalarıyla birlikte etki gösteren yüzlerce duyu kontrolü kimyasalından (lityum, klorpromazin, amfetamin, kokain, vs.) haberdardır. Ayrıca bilincin anesteziyelere, kafeine ve en basiti, kafaya alınan sert bir darbeye karşı dayanıksızlığı, onun beyindeki sinir etkinliğine ne kadar bağımlı olduğunu gösterir.” Bkz. Churchland, *Madde ve Bilinç*, 32-33.

ğunu düşünürüz. Öte yandan, fiziksel şeyler de vardır; biz onların kütleleri olduğunu, uzayda yer kapladıklarını ve öteki fiziksel nesnelere birbirlerini etkilediklerini düşünürüz.”⁶⁶

Searle dilimize *Zihin, Dil, Toplum* başlığıyla çevrilmiş kitabında da (farklı bir bağlamda) töz düalizmine şu sözleriyle karşı çıkmaktadır: “Bırakın zihinsel, fiziksel ve kültürel gibi üç dünyada, zihinsel ve fiziksel gibi iki dünyada yaşadığımızı bile değil, tek bir dünyada yaşadığımızı inanıyorum”⁶⁷. Onun “tek dünya” ile kastının fiziksel dünya olduğu da aşikârdır. Böylece, Searle'ün nezdinde düalizm âdeta düşülmemesi gereken bir tuzak gibidir. Ona göre düalizmi alt etmenin yolu da bilinci doğal dünyanın bir parçası ve biyolojik bir şey olarak değerlendirmeyen kategoriler sistemini reddetmekten geçer⁶⁸.

Nitelik düalizmi [*property dualism*] ise, nesnelere metafiziksel olarak birbirinden farklı iki tür niteliği olduğu yönündeki görüştür: Bir yanda “üç yüz gram ağırlığında olmak” gibi fiziksel nitelikler, diğer yandaysa “acı duyuyor olmak” gibi zihinsel nitelikler bulunur⁶⁹. Gödelek'in de açıkladığı gibi⁷⁰ nitelik düalizmine göre -töz düalizminden farklı olarak- fiziksel ve biyolojik bir organ olan beyin dışında bir zihinsel töz yoktur, ama beyin öyle bazı özel niteliklere sahiptir ki bu özelliklere başka hiçbir fiziksel varlık sahip değildir ve tek töz varsayımı bakımından materyalizme benzemesine rağmen nitelik düalizmi⁷¹, materyalizmin aksine, zihinsel durumların fiziksel durumlara indirgenmesini reddeder⁷². Searle günümüzde hâlâ birçok filozofun düalizmin bu versiyonuna bağlı olduğunu kaydeder⁷³. Onun özel bir isim anmadan değindiği nitelik düalizminin bir örneğine, Thomas Nagel'da rastlanır. Nagel “What is it like to be a bat?” başlıklı bir makalesinde, bilinçli bir canlının yaşadığı deneyimin öznel niteliğinin indirgenemezliğine dair argümanlar geliştirmiştir. Nagel'ı nitelik düalizminin “en ünlü savunucusu” diye anan⁷⁴ Searle,

⁶⁶ Searle, *Akıllar, Beyinler ve Bilim*, 17.

⁶⁷ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 15.

⁶⁸ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 63.

⁶⁹ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 56.

⁷⁰ Gödelek, *Zihin Felsefesi*, 107.

⁷¹ Churchland dilimize *Madde ve Bilinç* başlığıyla çevrilen kitabında, nitelik düalizminin “en eski versiyonu” olarak değerlendirdiği epifenomenalizmin ardından, “etkileşimci nitelik düalizmi” ve “temel-nitelik düalizmi” olmak üzere iki farklı tür nitelik düalizmi bulunduğunu tespit eder. Bkz. Churchland, *Madde ve Bilinç*, 19-21.

⁷² Churchland nitelik düalizminin ise, materyalizm gibi beyni bütün zihinsel faaliyetin gerçekleştiği yer olarak kabul etmesi itibarıyla, zihinsel fenomenlerin “nöral bağımlılığı” argümanından zarar görmediğini de ekler. Bkz. Churchland, *Madde ve Bilinç*, 21.

⁷³ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 56.

⁷⁴ Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, 17.

nitelik düalizmini savunanların zihin-beden problemini son derece zor ve belki de bütünüyle çözülemez gördüklerini belirtir.

İnceleyegeldiğimiz gibi Searle hem töz düalizmine hem de nitelik düalizmine karşıdır. Zira ona göre bir özelliğin zihinsel olması gerçeği, onun fiziksel olmadığını göstermez. Bir özelliğin fiziksel olması gerçeği de onun zihinsel olmadığını göstermez⁷⁵. Bu bakış açısıyla Searle, takip eden alt başlığımızda ayrıntılandıracağımız bir pozisyon olarak naif hâlleriyle zihinselcilik ile fizikalizmin bir sentezini yapmayı deneyecektir.

3. Materyalizm-düalizm İkilemi ve Searle

Searle'e göre hem düalizm hem materyalizm bir dizi yanlış kabule dayanır, ama asıl yanlış varsayım şudur: Eğer bilinç gerçekten de öznel ve niteliksel bir fenomense, bu durumda maddî, fiziksel dünyanın bir parçası olamaz. On yedinci yüzyıldan bu yana kullanılagelen terminoloji içinde doğru olan bu tespit karşısında Searle'ün teklifi, "maddî olan" ile "zihinsel olan" arasındaki radikal ayrımı meşrulaştıran geleneksel terminolojinin terk edilmesidir⁷⁶. Descartes'tan beri carî olan "zihin" ve "madde" tanımı, bu ikisinin birbirini dışlayacakları şekilde yapılmaktadır. Buna göre eğer bir şey zihinselse fiziksel olamaz, fizikselse de zihinsel olamaz. Searle ise problemi bu karşıtlığın uzağında çözmeyi deneyecektir. Onun çözümünün özgünlüğünün, materyalizm-düalizm ikileminden kaçınan bir sentez olmasında yattığını göreceğiz.

Searle, birinci ve ikinci alt başlıklarımızda gözden geçirdiğimiz itirazlarıyla, zihin-beden problemine farklı bir çözüm yolu arar ve şöyle sorar: "Düalizmin Skylla'sı ile materyalizmin Kharybdis'i arasında bir alternatif söz konusu mudur?"⁷⁷. Mümkün gördüğü alternatif, bizzat kendi yaklaşımı olacaktır. Searle kendi yaklaşımının zihinselcilik [*mentalism*] ile fizikalizmin bir sentezi olduğunu şöyle beyan eder:

"Zihinselciliğin en naif biçimini ele alalım: Gerçekten de kimi bilinçli kimi bilinçsiz, kimi yönelimsel⁷⁸ kimi yönelimsel olmayan iç zihinsel durumlar vardır. Bunlardan

⁷⁵ Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, 32.

⁷⁶ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 61.

⁷⁷ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 58.

⁷⁸ Alıntı yaptığımız Türkçe çevirideki *niyetli* ile karşılanmış *intentional* terimini biz şundan dolayı *yönelimsel* terimiyle değiştirdik: "...-mek niyetinde olmak", "...-meye niyetli olmak" [*intending*] diye ifade edilen durumlar, yönelimselliğin ancak kısmî bir öbeğini meydana getirir ki bu öbek de diğerleri arasında hiçbir özel konuma sahip değildir. İşte Searle tam da bu nedenle, iki terimi birbirinden ayırt edebilmek için "yönelimsellik" anlamındaki terimin ilk harfini büyük

bilinçli olanlar söz konusu olduğunda, göründüklerinden hayli fazla zihinsel nitelik taşırlar [...]. Şimdi fizikalizmin en naif hâlini ele alalım: Dünya, kendi aralarında çok çeşitli türden ilişkiler içeren tamamen fiziksel parçacıklardan ibarettir. Dünyadaki gerçek şeyler söz konusu olduğunda, ortada sadece fiziksel parçacıklar ve onların çeşitli düzenlenmeleri vardır.”⁷⁹

Hemen peşinden de herhangi bir değişiklik yapmak gerekmeden bu iki görüşü de olduğu hâliyle kabul etmenin mümkün olduğunu söyler. Ona göre zihinsellik ile fizikalizm arasında Descartes'tan beri süregelen kamplaşma, geleneksel varsayımlara dayalı tartışmalardan kaynaklanmaktadır: “Töz”, “düalizm”, “etkileşim”, “ontolojik kategoriler”, “irade özgürlüğü”, “ruhun ölümsüzlüğü”, vb. konulardaki bitmek bilmez tartışmaların hâlâ fazla ciddiye alınıyor oluşu, kamplaşmayı günümüzde de canlı tutmaktadır⁸⁰. Searle, geleneği bir kenara bırakmayı başarabilirsek, yönelimsel zihinsel durumların doğadaki yerine dair sorunun şu çok açık cevaba kavuşacağını iddia eder: Onlar, belirgin biyokimyasal sistemlerin fiziksel durumlarıdır, yani beyinlerin⁸¹. Searle, nasıl ki sindirim süreçleri sindirim sisteminde devam eden süreçlerse, aynı şekilde zihinsel süreçlerin de beyinde devam eden süreçler olduğunu düşünür⁸². Bu itibarla bir fizikalist olan Searle, kendisinin zihin-beden özdeşliğini varsayan indirgemeci materyalistlerin görüşünden ise onların inkâr ettiği “iç zihinsel nitelikler”in mevcudiyetini savunması bakımından ayrıldığını altını çizer⁸³.

Searle “bilincin beyin ile ilişkisi tam olarak nasıldır?” sorusunda en yalın ifadesini bulan zihin-beden problemine önerdiği çözümü şöyle açıklar: “Bilince ve diğer türden zihinsel fenomenlere, beyindeki nörobiyolojik süreçler neden olur ve bu fenomenler beyin yapısında gerçekleşir. [...] beyin süreçleri bilinçli zihne neden olur ve bilinçli zihin, bizâtihi beynin, daha üst düzeyde bir niteliğidir.”⁸⁴ Biyolojiyle ve fiziksel dünyanın işleyişi hakkında bildiğimiz her şeyle tutarlı olduğuna inandığı bu felsefi çözümün iki özelliğine dikkat çeker: [1] Beyin mekanizmalarının bilinçle ilişkisi, bir tür nedenselliklidir. Beyindeki işleyişler bilinçli deneyimlerimize neden olur. [2] Bu iddia da düalizmi tasdik etmek anlamına gelmez, çünkü bilinç ayrı bir

[Intentionality] yazdığını kaydeder. Bkz. Searle, , 1-3.

⁷⁹ John R. Searle, *Bilinç ve Dil*, çev. Muhittin Macit ve Cüneyt Özpilavcı (İstanbul: Litera Yay., 2005), 132-133.

⁸⁰ Searle, *Bilinç ve Dil*, 132.

⁸¹ Aynı yer.

⁸² Searle, *Bilinç ve Dil*, 130.

⁸³ Searle, *Bilinç ve Dil*, 131.

⁸⁴ Searle, *Bilinç ve Dil*, 76.

töz olmayıp beynin üst düzey bir niteliğidir⁸⁵. Searle kendi görüşünü, bu alandaki diğer görüşlerden ayırt etmek üzere, “biyolojik doğalcılık” [*biological naturalism*] diye adlandırır⁸⁶. Searle görüşünün, zihni doğanın bir parçası addetmesi bakımından “doğalcı”, zihin fenomeninin varlığını açıklama tarzının da biyolojiye dayalı olması bakımından “biyolojik” olduğunu söyler⁸⁷. Onun görüşü, zihinsel olayların ve süreçlerin tıpkı sindirim ya da enzim salgılama gibi, bizim biyolojik tarihimizin bir parçası olduğunu temel alır. O böylece, bilinç hakkında nörobiyolojinin bulguları ve bilgileriyle tutarlı bir görüş serdetmeye özen gösterir. Materyalizm-düalizm ikileminin ötesinde inşa ettiği kendi bilinç anlayışını şöyle açıklar:

“Beyin, bilinçli zihinsel durumlar gibi belirli zihinsel fenomenlere sebebiyet vermektedir ve bu bilinçli durumlar basitçe beynin üst düzey özellikleridir. Bilinç, tıpkı katılığın, buz hâlindeyken H₂O moleküllerinin üst düzeyde beliren niteliği olması ve sıvılığın aynı şekilde, H₂O moleküllerinin dalgalı hâldeyken üst düzey ortaya çıkan niteliği olması gibi, “üst düzey” ve “beliren” terimlerinin en zararsız anlamında, beynin üst düzey veya beliren niteliğidir. Bilinç, sıvılığın moleküler sistemlerin bir vasfı olması anlamında, beynin zihinsel ve bu nedenle de fiziksel bir niteliğidir.”⁸⁸

Öyle anlaşılmaktadır ki Searle bilinç problemi bakımından zihinselcilik ile fizikalizmi beraberce tutmanın hem mümkün hem de gerekli olduğunu düşünmektedir. O “naif” hâlleriyle alındığında, zihinselcilik [*mentalism*] ile fizikalizmin birbiriyle çelişmek şöyle dursun, son derece uyumlu olduklarını öne sürer⁸⁹. Bu iki görüşün naif hâllerini de şöyle izah eder: [1] Naif fizikalizm, dünyada bütün varlıkların, kendilerine has özellikleri ve ilişkileri olan fiziksel parçacıklar olduğu görüşüdür. [2] Naif zihinselcilik ise, zihinsel olguların gerçekten mevcut olduğu görüşüdür; bu görüş uyarınca, bazıları bilince, çoğu yönelimselliğe, hepsi de öznelliğe sahip zihinsel durumlar vardır ve bunlar da dünyadaki fiziksel olayların belirlenmesinde nedensel işleve sahiptir⁹⁰. O hâlde şimdi, cevaplamamız gereken şu soruyla karşı karşıyayız: Searle, dünyadaki fiziksel olayların belirlenmesinde, zihinsel durumların nasıl bir nedensel işlevi olduğunu düşünmektedir? Bunun cevabı, Searle’ün “yönelimsel nedensellik” [*intentional causality*] açıklamasında yatmaktadır. Peki, nedir yönelimsel nedensellik? Bu soruyu cevaplamadan önce Searle’ün “yönelimsellik” hakkındaki görüşünü de tetkik etmek yerinde olacaktır.

⁸⁵ Searle, *Bilinç ve Dil*, 76.

⁸⁶ Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, 15.

⁸⁷ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 65.

⁸⁸ Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, 31.

⁸⁹ Searle, *Akıllar, Beyinler ve Bilim*, 32.

⁹⁰ Aynı yer.

Searle yönelimselliği, dünyadaki objelere ve/veya onlar arasındaki ilişkilere yönelmiş olma şeklindeki zihinsel durumların bir özelliği olarak tanımlar⁹¹. Geleneksel yönelimsellik fikrinin mahâl verdiği birtakım müphemliklerden kaçınmak üzere, kendi yönelimsellik görüşünün ayırt edici üç özelliğini şöyle sıralar: [1] Yönelimsellik bütün zihin durumlarına değil, sadece bazılarına has bir özelliktir. İnançlar, arzular, umutlar, vb. zihin durumları yönelimselken, sözcelimi belirli bir şeye yönelmiş [*directed*] olmayan kaygı durumları öyle değildir⁹². [2] Yönelimsellik, “bilinç” ile aynı şey değildir. Zira, yönelimsel olmayan nice bilinç durumu olduğu gibi, bilinçli olmayan nice yönelimsel durum da vardır⁹³. Örneğin, “ne için endişeleniyorsun?” ya da “neden bu kadar sevinçlisin?” sorularına cevap teşkil etmeyen, ama bilincinde olduğumuz endişe ve sevinç duyguları vardır. Diğer yandan ise, derin bir uykuda olduğumda bile, inançlarım, arzularım, umutlarım, korkularım vardır⁹⁴. [3] “...-mek niyetinde olmak”, “...-meye niyetli olmak” [*intending*] diye ifade edilen durumlar, yönelimselliğin ancak kısmî bir öbeğini meydana getirir ki bu öbek de diğerleri arasında hiçbir özel konuma sahip değildir⁹⁵. Gelelim yönelimsel nedenselliğe. Searle “bilincin beyin ile ilişkisi tam olarak nasıldır?” sorusuna cevabında, zihinsel durumların nasıl olup da fiziksel sonuçlara neden olabildiğini ise, “yönelimsel nedensellik” ile açıklar. Searle bir yönelim ya da bir arzu gibi tipik bir bilinç durumunun neden olduğu olayı temsil etmek suretiyle işlediğini öne sürer⁹⁶. Örneğin, su içmek isterim ve içerim. Burada sonuç, yani su içme, neden yani su içme arzusu tarafından bilinçli bir şekilde temsil edilir. İşte Searle bu tür bir zihinsel nedenselliğe “yönelimsel nedensellik” der⁹⁷ ve zihnin bu özelliğinde, bir nesnenin bizim yönelimsel durumlarımızca temsil edilmesi için o nesnenin gerçekte var olmasının gerekmediğini de belirtir⁹⁸. Bundan dolayıdır ki çocuklar, Noel Baba diye biri olmadığı hâlde, Noel arefesinde onun geleceğine inanabilmektedir. Searle bütün bilinçli durumlar yönelimsellik arz etmese de ve her yönelimsel durum bilinçli olmasa da, yine de aslî bir bağın söz konusu olduğunu düşünür: Ona göre, biz yönelimselliği ancak bilinç bağlamında anlarız ve bilinçli olmayan pek çok yönelimsel durum olmakla birlikte, bu durumlar potansiyel olarak bilinçli olabilecek türden

⁹¹ John R. Searle, *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), 1.

⁹² Aynı yer.

⁹³ Aynı yer.

⁹⁴ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 77.

⁹⁵ Searle, *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*, 3.

⁹⁶ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 76.

⁹⁷ Aynı yer.

⁹⁸ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 77.

şeylerdir⁹⁹. Searle'ün bir örneğiyle açarsak, tamamen bilinçsiz olduğum sırada bile, Donald Trump'ın¹⁰⁰ ABD başkanı olduğuna inandığının söylenmesi doğrudur. Fakat bu durumda, söz konusu inanç bilinçsiz bir formda mevcuttur. Hâlâ yönelimsellik taşır, ama o sırada bilinçli değildir¹⁰¹.

Searle yönelimsel nedenselliğe dayalı açıklamaların, diğer fiziksel bilimlerdeki açıklamalarda bulunmayan başka bazı mantıksal özellikler taşıdığına dikkat çeker: Bunlardan ilki, yönelimsel nedenselliğin belirli tür hayvanların ve insan davranışlarının üretilmesindeki özel rolüdür¹⁰². Yönelimsel nedenselliğin temel özelliği, yönelimsel durumun bizzat kendi tatmin koşullarının, onun üretiminde nedensel işlev görmesidir. Bir durumda temsil, bir temsil olarak temsil ettiği şeyi kendi üretir, diğer bir durumdaysa temsil edilen nesne ya da ilişki durumları, kendi temsiline üretilmesinde nedensel olarak işlev görür¹⁰³. Örneğin, şu anda bir fincan kahve içmek için güçlü bir arzum varsa ve bu arzuyu tatmin edecek bir fiil gerçekleştiriyorsam, içeriği “bir fincan kahve içerim” olan arzu, “bir fincan kahve içiyorum” biçiminde gerçek bir ilişki durumuna neden olur. Searle yönelimsel nedenselliğin bu basit ve paradigmatik durumunda, arzunun, neden olduğu gerçek ilişki durumunu temsil ettiğini belirtir¹⁰⁴. Searle'e göre bilinç ve yönelimsellik, zihnin özellikleri olsalar da gözlemciden şu anlamda bağımsız olduklarını savunur: Eğer bilinçliysem ve susuzluk gibi yönelimsel bir durumum varsa, bu özellikler, kendi mevcudiyetleri için benim dışımdaki herhangi bir kişinin ne düşündüğüne bağlı değildir¹⁰⁵. Searle tıpkı bilincin bir biyolojik fenomen olduğunu göstermekle onu doğallaştırma çabasındaki gibi, insanların ve hayvanların iç yönelimselliklerinin dünyanın bir parçası olduğunu göstermek suretiyle yönelimselliği doğallaştırmayı hedeflediğini açıklar¹⁰⁶. Neticede ona göre yönelimsel zihinsel fenomenler de bizim doğal biyolojik yaşam tarihimizin bir parçasıdır: Susuzluk hissetmek, görsel deneyimleri olmak, arzuları olmak, korkular ve beklentiler gibi şeylerin hepsi, tıpkı nefes almak, sindirim yapmak, uyumak gibi kişinin doğal biyolojik tarihinin birer parçasıdır¹⁰⁷. Searle, iç yönelimsel fenomenlerin, beyindeki nörofizyolojik süreçlerin sonuçları olduğunu savunur:

⁹⁹ Aynı yer.

¹⁰⁰ Metnin orijinalindeki Bill Clinton'ı, Donald Trump ile değiştirerek güncelledik.

¹⁰¹ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 77.

¹⁰² Searle, *Bilinç ve Dil*, 134.

¹⁰³ Searle, *Bilinç ve Dil*, 134.

¹⁰⁴ Searle, *Bilinç ve Dil*, 134.

¹⁰⁵ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 109.

¹⁰⁶ Searle, *Zihin, Dil, Toplum*, 110.

¹⁰⁷ Searle, *Bilinç ve Dil*, 126.

“Sinapslardaki nöron ateşlenmelerinin görsel deneyimlere ve susama hissine nasıl neden olduğu konusunda detaylı bilgilere sahip değiliz, fakat tamamen bilgisiz de değiliz ve hatta bu iki yönelimsel fenomen durumunun beyindeki yeri hakkında epeyce kanıta sahibiz. Yani, en azından bazı yönelimsel fenomenler için, görsel korteks ve hipotalamus gibi belirli beyin organlarının, yönelimsel fenomenlerin üretilmesindeki özel rolleri hakkında bazı fikirlere sahibiz.”¹⁰⁸

Searle böylece, insanlar ve hayvanlar gibi bazı organizmaların nöron sistemlerindeki süreçlerin neden olduğu iç yönelimsel durumlar taşıdığını ve söz konusu durumların da sinir sistemlerinin yapısında gerçekleştiğini savunarak¹⁰⁹ yönelimselliği doğallaştırmaya teşebbüs etmektedir.

Sonuç

Materyalizme ve düalizme itirazları ışığında incelemeye çalıştığımız Searle'ün zihin-beden problemine yaklaşımının sonuçlarını gözden geçirerek bitirelim. Geldiğimiz bu noktada, birinci ve ikinci alt başlıklarda sırasıyla ele aldığımız materyalizme ve düalizme itirazları yanında, aslında Searle'ün kendi yaklaşımı içinde o görüşlerin her birinin haklılık payını da teslim ettiği sonucunu çıkarmak mümkündür. Şöyle ki, Searle bilince ve çeşitli zihinsel durumlara beyindeki süreçlerin neden olduğunu kabul etmesi bakımından (indirgemeci ya da eleyici versiyonları dışında) materyalizmi haklı bulmaktadır. Searle aynı zamanda, zihinsel olanın indirgenemezliğine yaptığı vurgu bakımından da düalizmi haklı bulmaktadır. Böylece Searle'ün, zihin-beden problemine, materyalizm-düalizm ikilemini aşan bir perspektiften baktığına şahit olunur. O zihinsel olanın maddeye indirgenmeden de, tek gerçeklik, tek töz olarak fiziksel dünya içinde açıklanmasının mümkün olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Bizzat Searle'ün de belirttiği gibi¹¹⁰, zihin-beden problemine yönelik çözüm önerisi belirimcilik [*emergentism*] ya da belirimci materyalizm diye adlandırılmaktadır. Bu noktada, birbirine bağlı olmakla birlikte farklı üç soruya Searle'ün verdiği cevapları ayrı ayrı belirtmemiz yerinde olur:

[1] “Bilinç nedir?” sorusuna Searle, esasen bilincin tam bir tanımını yapmanın çetinliğine dikkat çekerek onunla kast ettiği şeyi örneklerle açıklamayı tercih eder: “Rüyasız bir uykudan uyandığımda, bilinç durumuna geçerim, uyanık olduğum sürece devam eden duruma. Uykuya daldığımda ya da genel anestezi altına alındığım-

¹⁰⁸ Searle, *Bilinç ve Dil*, 126.

¹⁰⁹ Searle, *Bilinç ve Dil*, 127.

¹¹⁰ Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, 147.

da veya öldüğümde, bilinçli durumum kesilip biter. Bilincin rüya biçimleri, çoğu zaman uyanıklık durumundaki olağan bilinçten çok daha az düzeyde bir yoğunlukta ve canlılıkta olsa da, eğer uykumda rüya görürsem bilinçli duruma geçerim.”¹¹¹

Searle neticede, bilinci bir sistemin açma kapama düğmesi olarak gördüğünü kaydeder¹¹².

[2] “Bilincin kaynağı nedir?” şeklinde formüle edilebilecek ikinci soruya ise Searle’ün cevabının, “belirimcilik” denen tipte bir fizikalizme dâhil olduğu görülür. Belirimcilik, İngilizcede *supervenience* diye ifade edilen bir kavramla, bilincin tamamen beynin durumlarını “izleyerek”, onlara bağlı olarak belirdiğini iddia eder¹¹³. Üçüncü alt başlıkta da gördüğümüz gibi, Searle bilinci biyolojik bir fenomen olarak değerlendirmektedir. Ona göre bilincin kaynağı nörofizyolojik süreçlerdir ve bu süreçler de biyolojik bir yapı olan beyinde gerçekleşir. Neticede, Searle açısından, bilinçli fenomenlerin hepsi nöral sistemin beliriveren nitelikleridir. Ayrıca, Searle bilinç problemine yaklaşımında, Dennett’taki gibi bilince bir üçüncü şahıs bilgisi olarak bakılmasına şiddetle karşı çıkarak açıklanması gereken meseleyi daima “fenomenal bilinç” şeklinde ortaya koymaktadır. Diğer yandan, “dünyada neden bilinçli varlıklar var?” veya kısaca “bilincin kökeni nedir?” sorusuna ise Searle, fizik, kimya, biyoloji bilimleriyle ve evrim teorisiyle tutarlı bir cevap vermeye çalışmaktadır:

“Atom teorisine göre dünya parçacıklardan oluşmaktadır. Bu parçacıklar sistemlere doğru düzenlenmişlerdir. Bu sistemlerin bazıları canlıdır ve bu canlı sistem türleri uzun zaman dilimlerinde evrimleşmektedirler. Bu canlı sistemlerinin bazılarının evrimleşmesiyle neden olma ve bilinci sürdürme yeteneğine sahip beyinler ortaya çıkmıştır. Bu yüzden, fotosentez, [...] sindirim ve üreme belli organizmalar için ne kadar “biyolojik” bir özellik ise, bilinç de belli organizmaların o denli biyolojik bir özelliğidir”¹¹⁴.

[3] “Bilinç nasıl işler/çalışır?” sorusuna ise Searle’ün fenomenolojik yönelimsellik temelinde cevap vermeye çalıştığını görülmektedir. Çoğu durumda bilincin aslında “bir şeyin bilinci” olduğu hususunda Husserl’e katılan Searle’e göre de buradaki “-in”, yönelimselliği gösteren “-in”dir¹¹⁵. Ona göre yönelimselliği ancak bilinç bağlamında anlarız ve bilinçli olmayan pek çok yönelimsel durum olmakla birlikte,

¹¹¹ Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, 115.

¹¹² Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, 116.

¹¹³ Gödelek, *Zihin Felsefesi*, 163.

¹¹⁴ Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, 127.

¹¹⁵ Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, 169.

bu durumlar potansiyel olarak bilinçli olabilecek türden şeylerdir. Searle'ün bilinç ve yönelimsellik arasındaki ilişkiye dair bu görüşünün, zihin-beden sorununa getirmeye çalıştığı çözüm açısından doğurduğu sonuç ise, zihnin bedeni yönelimsel nedensellik sayesinde etkilediği yönündeki açıklamasıdır. Onun bu açıklaması, yönelimselliği de biyolojik temellere dayalı bir işlev olarak tasvir etmesi itibarıyla, kendisinden önce serdedilmiş olan yönelimsellik kavrayışlarından ayrılmaktadır. Ona göre yönelimsel zihinsel fenomenler de bizim doğal biyolojik yaşam tarihimizin bir parçasıdır. Searle, iç yönelimsel fenomenlerin, beyindeki nörofizyolojik süreçlerin sonuçları olduğunu savunmaktadır.

Sonuç olarak Searle'e göre zihin ve beden etkileşim hâlinindedir, ama töz düalizminin aksine zihin ile beden birbirinden apayrı şeyler değildir; çünkü, zihinsel olgular beyin bir özelliğidir. Burada Searle'ün, "çifte itirazı" olduğu görülmektedir: O hem zihnin, beyin ve merkezî sinir sistemi gibi biyolojik ve fiziksel bir temeli olduğunu savunmakla töz düalizmine itiraz etmekte, hem de buna rağmen materyalizmin indirgemeci ve eleyici versiyonlarına katılmamaktadır. Böylece Searle'ün zihin-beden problemine yaklaşımında zihinselcilik ile fizikalizmi sentezlemek suretiyle kendine özgü bir yoldan gitmeyi ya da daha doğrusu böyle bir yolu açmayı başardığı sonucuna varıyoruz.

Kaynakça

- Churchland, Paul M. *Madde ve Bilinç*, çev. Berkay Ersöz. İstanbul: Alfa Yayınları, 2012.
- Dennett, Daniel. *Bilinç Açıklanıyor*, çev. Sibel Kibar. İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- Gödelek, Kâmuran. *Zihin Felsefesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Nagel, Thomas. *Zihin ve Evren*, çev. Özge Çağlar Aksoy. İstanbul: Jaguar Kitap Yayınları, 2015.
- Revonsuo, Antti. *Bilinç*, çev. Selim Değirmenci. İstanbul: Küre Yayınları, 2017.
- Searle, John R. *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- Searle, John R. *Akıllar, Beyinler ve Bilim*, çev. Kemal Bek. İstanbul: Say Yayınları, 2005.
- Searle, John R. *Bilinç ve Dil*, çev. Muhittin Macit ve Cüneyt Özpilavcı. İstanbul: Litera Yayınları, 2005.
- Searle, John R. *Zihin, Dil, Toplum*, çev. Alaattin Tural. İstanbul: Litera Yayınları, 2006.
- Searle, John R. *Zihnin Yeniden Keşfi*, çev. Muhittin Macit. İstanbul: Litera Yayınları, 2014.